

„Férjemnek, a királynak halála óta egy aranyból való szívet hordtam magamon. Ő is viselte ezt élete végéig. Parancsolom, hogy halálom után ez a szív, azzal a láncsal együtt, amelyen függ, beolvasszassék és a szegények között osztassék szét. Két embernek útítársa volt ez a szív, mindhalálig. Két emberé, aki életében, szerelmében, érzéseiben egymástól soha el nem vált. Ezért hát semmisüljön meg ez az aranyból való szív, és vesszítse el alakját... Éppen úgy, mint az egymást szeretők teste...”

Ezeket a misztikus szépségű sorokat Magyarországi Mária özvegy királyné, Marie de Hongrie írta le 1558-ban, testamentomában. Cigalesben, Spanyolországban. Itt halt meg az özvegy királyné pár hónappal később. Bátyja, V. Károly császár sírja közelében, Madrid mellett helyezték örök nyugalomra. Férje, II. Lajos magyar király mellé nem temethették. Ekkorra a székesfehérvári királysírokat rendre felfeszítette és a királyi hamvakat szélnek eresztette a török. Szent Istvánét éppen úgy, mint II. Lajosét.

„Mária magyar királyné két éneke”

De ki is volt Mária, a magyar s az európai történetnek ez a kivételes sorsú és kivételes tehetségű asszonya? Tán a történetírók rossz lelkiismeretén könnyít az emlékezet: kevés olyan történeti személyiségünk volt, akiről ennyi rosszat írtak, mint Marie de Hongrie. S a magyarokon tán csak a franciák tettek túl.

Mi hát az igazság? A történelmi adatok néha semmitmondók, Mária királynénk esetében azonban sokat mondanak.

Szép Fülöpnek és Örült Johannának, a spanyol királykisasszonynak leánya, Habsburg Miksa császárnak és Burgundi Máriának, a „Valois Dianának” unokája. Spanyol infánsnő. Édestestvére a „legnagyobb Habsburgnak”, a világbíró V. Károly császárnak és I. Ferdinánd cseh és magyar királynak, aki később V. Károly öröken szintén német-római császár lett.

Mária főhercegnő 1505. szeptember 17-én született Brüsszelben. Ma is áll az a szép brüsszeli gótikus templom — az úgynevezett Sablon —, ahol keresztvíz alá tartották. Németalföld és a mai Belgium meg Alsó-Burgundia (Franche-Comté) Burgundi Mária öröksége, ekkoriban éppen úgy a Habsburg-birodalom tartozékai, mint Spanyolország meg annak amerikai gyarmatai — Peru és Mexikó —, valamint Ausztria. És hovatovább Magyarország.

A korán elárvult Máriát kilencesztendőskoráig Németalföldön nevelték. 1514-ben nagyapja, Miksa császár — az „utolsó lovag” — Ausztriába hozatta át. Mária jellemének sajátosságai korán kibontakoztak. „Többet állt a könyvespolc, mint a tükör előtt” — írták róla. Szellemi fejlettsége mögött testi ereje sem maradt el. Gyermekkorától fogva

Magyarországi kályhacsempe 1524—26-ból Mária királyné képmásával. Országos Iparművészeti Múzeum. Vörös Emőke reprodukciói

edzett, fegyelmezett, később akár nyolc órát is nyeregben tölteni képes lovas. Bátor amazon: ennen kezével adja meg a kegyelemdőfést a felhajtott nagyvadnak. Jó muzsikusz. Szép verseket ír: a „Magyar királyné két éneke” ott található világirodalmi antológiákban. Bátor és szabad gondolkodású nő: Rotterdami Erasmus buzgó olvasója. S az inkvizíció korában nyíltan szimpatizál a lutheri tanokkal. 1522 és 1526 között a budai királyi házikápolnában fölföldesendülnek a kor nagy muzsikuszának, Thomas Stolzernak, a budai királyi kápolna karnagyának zeneművei. Felhangzott annak a négy zoltárnak a motettája is, amelyet Stolzer a királynénak ajánlott, s amelyeknek a szövegét maga Luther Márton küldte a magyar királyné-

nak. Később V. Károly kívánságára meg kell tagadnia a protestánsok iránti szimpátiáját. Vallásos dilemmáinak, lelkiismereti vívódásainak tükré két verse, a „Mária magyar királyné énekei”.

Íme egy versszak a királyné második énekéből *Hajnal Gábor* fordításában:

VIGASZ ÜLDÖZÉSBE

*Azt mondják: forgandó a sors,
Jézus, te ossz
igazságot ügyemnek,
nézd kínomat, mint a tiéd,
segíts, te védj,
ha rám tör majd az ellen.
Világ ha sujt s nehéz az ut:
pajzsom nekem nagy Istenem,
vezérel bizton engem.*

A „budai szép napok”

Máriát hatéves korában jegyzik el II. Lajossal. (Lajos ekkor öt éves.) Nagy csodájára a diplomáciai úton és dinasztikus okon létrehozott uralkodói lombik-házasságnak: a komoly, kissé csúnyácska arcú, de gyönyörű természetű Habsburg Mária és a vajszívű sportfiú, II. Lajos ifjonti házassága szerelmi házasság lett. Az 1522-től 1526-ig tartó négy budai esztendő mintha egyetlen örömnép lett volna a gyermek-házaspár életében! Házasságuk megkötésekor Mária 16 éves volt, férje 15. Ismeretesek Lajos hibái. Tékozlásait a császári udvar fényében felnőtt Mária nem gátolja. Tomori Pál érsek oda is dörgi a „táncos királynak”:

Mária királyné 1526 júliusában. Hans Krell festménye. Bayerisches Museum

V. Károly császár, Mária királyné bátyja 1520-ban. Brugge, Gruuthusenmuseum

„Megbocsásson Felséged, ha nyíltan megmondom: minékünk nincsen királyunk . . .”

A táncos-mézes évek mögé Mohács előre vetülő árnyéka von komor hátteret. Ám, ahogyan komorodik a láthatár, egyre érezhetőbb, hogy az országkormányzás gyepőlőjébe Lajos király enervált kezén kívül egy erősebb kéz is belé markol: Mária királyné keze. Fél esztendővel Mohács előtt így sóhajt föl a királyné bizalmasa, a lőcsei eredetű nagy humanista, az ugyancsak Luther-szimpatizáns Henckel János: „Ó, milyen kívánatos volna egy olyan természeti csoda, amely a nőt férfivá tenné! Ebben az esetben hazánk ügyei is jobban állanának . . .”

Amikor a marakodó köznemesség a királyi számadások ellenőrzésére tesz javaslatot, nem Lajos király, hanem Mária az, aki egyetlen tollvonással áthúzza a feliratot. És fölé írja a boethiusi mondatot: „Unus rex! Unus princeps!” (Egy a király! Egy az úr!)

De ekkor már minden késő volt. A „budai futás” Máriájáról feljegyezték: a mohácsi csatavesztés híre hallatán kíséretével lóháton és kocsikon vágatott Pozsony felé. A királyné a maga hintájába egy kilencéves kisfiút is betüzetett. Johann Zengert, a budai királyi énekkar osztrák gyermek-szopránját . . . (Ezt az epizódot utóbb, idős korban Zenger maga mesélte el Ferdinánd király udvarában.) A málhák egy részét a dunai gyorsnaszádokra rakták. Ezeket dézsmálta meg Szügyi Orbonás András esztergomi várkapitány.

Németalföld helytartója

Mária jelleme — s ebben a nagy történeti alakok sorában nem áll egyedül — tragédiájában acélosodott meg.

1529-ig mint Magyarország helytartója Pozsonyban tartotta udvarát. Szapolyai János és más uralkodók is a kezét kérték. Mária mindenkit elutasított: holtáig gyászának, II. Lajos emlékének élt, sohasem vált meg „magyar módra szabott” özvegyi ruházatától. Ebben a ruhában mintázta meg őt Leone Leoni mester, a madridi Pradóban őrzött szobrán. Ezekben a fájdalmas években örvendeztetni meg a királyasszonyt Erasmus Rotterdams „Vidua christiana” (Keresztényi özvegy) című konszolációjával.

1526–27-ben egyetlen szilárd pontja volt a három részre szakított Magyarországnak a királyné szegényes pozsonyi udvara. Amikor azonban I. Ferdinánd, Mária bátyja elnyerte a cseh és a magyar koronát, Mária királyné eltávozott hazánkból. 1530-ban legkedvesebb testvére, V. Károly császár, szelíd erőszakkal arra kérte, fogadja el a Habsburg birodalomhoz tartozó Németalföld helytartói székét. Így azután Mária királyné — Marie de Hongrie — az elmaradt, veszendő Magyarország elözvegyült királyasszonya, az akkori világ iparilag legfejlettebb országának élére került. Itt bontakoztak ki jellemének igazi erőnyei! Ezek a németalföldi évtizedek jelentik az

özvegy királyné életének legfényesebb hősi korszakát, amelynek során Mária megmérkőzött Valois I. Ferenc francia királynak túlerőben levő hadseregével is, s hadvezére döntő katonai csapást mért a törökkel szövetséges „legkeresztényibb” francia király csapataira. Mintha a francia és németalföldi csatatereken francia vérrel fizetett volna — Mohácsért.

Németalföldi éveinek nagy bánata: a császár parancsára meg kell válnia magyar kíséretének utolsó tagjaitól, köztük Oláh Miklóstól, tükárától, a későbbi esztergomi érsektől. A magyarok V. Károly szemében mind rebellióra hajlamosak és protestáns-gyanúsak voltak. Mária haladó szellemét dicséri: a protestáns Németalföldtől mindvégig távol tartotta az inkvizíciót, és kiállt a kor nagy humanistájának, Erasmus Rotterdamusnak követői mellett is. Császári bátyja korlátlan bizalmát ennek ellenére sem veszítette el. Sőt! Amikor V. Károly császár mindennel meghasonlott, s latolgatni kezdte lemondását, „összes koronájának gondját” nem öccsére, I. Ferdinándra, hanem Máriára kívánta ráruházni. Ám amikor V. Károly 1555. október 25-én lemondott országairól, Mária vele együtt elbúcsúzott az egybegyűlt birodalmi rendektől. 1556-ban azután mind a kolostorba vonuló császár, mind pedig Mária királyné véglegesen Spanyolországba távozott. A császár 1558. szeptember 21-én fejezte be életét. Mária csak három héttel élte túl . . . Ötvenhárom nehéz évet élt.

Mária emléke a brüsszeli Szent Mihály-katedrálisban

E sorok írója a hajdani Felvidéken — Szlovákiában — utóbb Brabantban, Flandriában is végigjárta Mária királyné tövises útját.

Körmöcbányán — címerével ékesen — máig áll „Mária királyné háza”; az 1550-es évekig Körmöc volt a magyar bányavárosok hitbéres földesasszonyának, Mária királynénak a birtokközpontja. A városkapu egyik reliefjében örökítették meg őt.

1976-ban, éppen a mohácsi csatavesztés négy és félszázados gyásztűnepének idején, döbbenet szemléltet Mária emléket a brüsszeli Szent Mihály-katedrálisban. Gyönyörű reneszánsz architektúrában, hajdani országcímerünk alatt, egy négyemelet magas, színes üvegablak főalakja a térdelő II. Lajos király, mögötte az adományozó: Marie de Hongrie. A híres Barend Van Orley alkotása, az 1540-es évekből. Az üvegbe komponált remekmű a megsemmisült magyar középkornak egyik legszebb mementója.

Ottjártainkor az üvegablak alatt — ottani szokás szerint — három kegyeleti gyertyácska lángja pislogott . . . Ki tudja, ki lobbantotta lángra őket? Engem II. Lajosra, Máriára s Mohács több tüzernyi magyar halottjára emlékeztettek. Eszembe jutott Mária királyné, aki élete vége felé egyik hajdani magyarországi udvari asszonyának Baththyány Ferencnének írta: „Holtomig bánatos leszek . . . és sosem feledem a budai szép napokat . . .”